

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Навчально-науковий інститут психології**

Кафедра психології

Погребна Анастасія Анатоліївна

УДК 159.937.53-057.874

Кваліфікаційна робота

**Особливості формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків
молодшого шкільного віку**

053 «Психологія»
«Організаційна психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ А. А. Погребна

Науковий керівник

Никоненко Олена Вікторівна, кандидат
психологічних наук, доцент кафедри

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Теоретичне обґрунтування поняття «часові уявлення».....	7
1.2. Чинник формування часових уявлень.....	13
1.3. Психолого-педагогічні особливості дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	16
Висновки до 1 розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	26
2.1. Характеристика вибірки досліджуваних та методики дослідження сформованості часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	26
2.2. Результати дослідження сформованості часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	34
Висновки до 2 розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	48
3.1. Опис методики формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	48
3.2. Аналіз результатів проведення методики формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	53
3.3. Рекомендації щодо особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	63
Висновки до 3 розділу.....	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	82

РЕФЕРАТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ «Психологія самотності в контексті дорослішання та кризи»

Формування уявлень про час у дівчаток і хлопчиків молодшого шкільного віку є актуальною проблемою сьогодення. Орієнтація дітей у часових поняттях впливає на їхній гармонійний розвиток, а також на успішність подальшого навчання. Навчання часовим поняттям починається з раннього дошкільного віку. Через часові уявлення діти пізнають навколишній світ, в якому всі події пов'язані з часовими проміжками. Основна мета розвитку часових уявлень полягає в тому, щоб діти навчилися самостійно орієнтуватися в часі: визначати і вимірювати час, відчувати тривалість часу, змінювати темп і ритм власної діяльності залежно до відведеного часу.

Для кожного молодшого школяра час є регулятором життя і навчальної діяльності, починаючи з першого класу. Слід зазначити, що будь-яка діяльність у школі пов'язана з орієнтуванням у часі та просторі. Діти з неадекватними уявленнями про час мають труднощі в освітньому процесі, їм доводиться долати багато труднощів. Важливо, щоб кожен учень навчився працювати в одному темпі і ритмі, вкладатися в певні терміни, вчитися, не запізнюватися на уроки тощо.

Формування часових уявлень є основою для розумового розвитку дитини і впливає на формування таких якостей, як організованість, вміння планувати власну діяльність, цілеспрямованість і зосередженість. Ці навички є найбільш важливими для навчання в школі.

Дослідженням особливостей у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку та формування часових уявлень займалися такі українські науковці як О.Дніпрова [15], Н.Дубравська [17], І.Костюкова [25], Ю.Кухарик [27], Ю.Підборський [37], Т.Прахова [38], О.Тарасевич [48], А.Фрадинська [54], Г.Шевцова [60], Т.Яновська [66], Г.Шульга [63], К.Якимовська [65], Л.Бурмистрова [3], О.Шквир [61], М.Шпак [62], О.Осипчук [33], І.Хомич [55], М.Петрик [36], І.Красова [26], І.Сухопара [47], В.Тарасова [49], В.Дмитрук [14], Ю.Чапюк [57], О.Заїка [21], Т.Ніколюк [31], Т.Ціось [56], Ю.Дуткевич-Іванська [18], В.Друзь [16], Г.Даниленко [13], Н.Пророк [40], М.Клочан [23], А.Гончаренко [11], Тріпадуш Д. [53], Вашуленко О. [6] та зарубіжні науковці А.Гайнульдівна [68], С.Торнтон [71], Ю.Кабанова-Веллер [69], Д.Спрінгер [70] та ін.

Актуальність даної проблеми та недостатність досліджень щодо формування часових уявлень саме у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку обумовило вибір теми цього дослідження.

Мета дослідження – теоретично та емпірично дослідити особливості формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Завдання роботи:

Здійснити теоретичний аналіз поняття “часові уявлення”.

2. Охарактеризувати психологічні особливості молодшого шкільного віку.

3. Провести дослідження щодо сформованості часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

4. Розробити методiku формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку та визначити її ефективність у роботі.

5. Розробити рекомендації щодо формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження – часові уявлення у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні особливості формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи; розкрито методологічні та теоретичні засади дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення кваліфікаційної роботи; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, їх висвітлення у публікаціях, представлено дані щодо структури й обсягу кваліфікаційної роботи.

У першому розділі **«ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ»** проаналізовано Проаналізувавши та вивчивши наукові положення та розробки щодо основ часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку, а також щодо психолого-педагогічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, здійснено певні висновки. Часові уявлення є необхідною умовою для всебічного та гармонійного розвитку кожної дитини як у дошкільному, так і в молодшому шкільному віці. Час є важливою складовою навчання дітей молодшого шкільного віку, оскільки будь-яка діяльність пов'язана з поняттями часу. Відомо, що часові уявлення є компонентом просторового розвитку дитини. Дитина повинна навчитися організовувати власний час та обирати правильний темп і ритм для власної діяльності. Встановлено, що формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку – це складний процес, який потребує багато зусиль, адже час є поняття абстрактне.

Визначено, що всебічний розвиток дитини неможливий без формування просторових уявлень, які включають в себе часові уявлення. Серед чинників формування часових уявлень ми можемо виділити наступні: є певні причини несформованості часових уявлень у дітей, серед яких розподіляють об'єктивні та суб'єктивні; знайомство дитини з часом починається із засвоєння вироблених людиною понять і мір часу; основну роль у розвитку сприйняття часу відіграє дорослий, який виділяє часові відрізки, встановлює їх зв'язок з діяльністю дитини; розвиток уявлень про час може відбуватися двома способами: на уроках і в повсякденному житті; у дітей молодшого шкільного віку можна формувати навички регуляції діяльності в часі тощо.

З'ясовано, що найважливішими психолого-педагогічними особливостями дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку є наступні: послаблення егоцентризму, зростання впевненості в собі та почуття відповідальності; акцентується спілкування з однолітками та дорослими,

відбувається активний психічний та особистісний розвиток, з'являється відповідний віку психічний нейророзвиток; слабкість довільної уваги та її низька стійкість; мимовільна увага стає більш керованою. Також важливим є те, що формування знань про час відбувається в такій послідовності: у першому класі у дітей формується уявлення про годину і годинник, поняття про періоди доби - ранок, день, вечір, ніч - і часову послідовність - вчора, сьогодні, завтра; у другому класі поняття година і хвилина співвідносяться між собою; у третьому класі діти знайомляться з секундою і століттям; у четвертому класі учні дізнаються про взаємозв'язок між добовим і річним рухом землі.

У другому розділі **«ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ»** Проведено емпіричне дослідження особливостей формування уявлень про час у дівчаток і хлопчиків молодшого шкільного віку. Для визначення рівня розвитку пам'яті, уяви та самосвідомості дітей нами були обрані психологічні методики, оскільки від рівня розвитку психологічних процесів залежить рівень сформованості часових уявлень. Визначено, що рівень психічних процесів у дітей сформовані переважно на достатньому та високому рівні, але ж кращий рівень розвитку спостерігається все ж таки у дівчаток.

Також розроблено діагностичні завдання у вигляді гри, а також оцінну шкалу до кожного з діагностичних завдань. Під час проведення дослідження дівчатка та хлопчики залюбки виконували усі завдання, найбільших труднощів діти зазнали при виконанні завдань визначення часу за годинником та записування часу за допомогою ігор. Завдання на орієнтування у порах року та частинах доби давалися дітям набагато легше і вони показали непогані результати. Також можна сказати теж саме про завдання, які були спрямовані на визначення рівня орієнтування у поняттях вчора, сьогодні та завтра.

Порівнявши результати окремо дівчаток та хлопчиків встановлено, що за методикою «Запам'ятай малюнки» дівчатка отримали кращі результати, аніж хлопчики, що може свідчити про те, що дівчатка є більш уважними та краще запам'ятовували малюнки, які їм було запропоновано, але на результати дослідження могли вплинути різні фактори, наприклад, фізіологічні та психологічні.

Визначено, що у емпіричному дослідженні визначення особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку високий рівень мають 30,23% молодших школярів; середній рівень сформованості часових уявлень мають 42,85% молодших школярів; низький рівень сформованості часових уявлень мають 26,92% молодших школярів. Зрозуміло, що у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку часові уявлення недостатньо сформовані та знаходяться переважно на середньому та низькому рівнях, тому потребують ефективної та результативної роботи з формування часових уявлень, а також розробки методики формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого

шкільного віку.

У третьому розділі «**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**» Було проведено методичку формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Методика містила у собі три етапи, кожен з яких мав свою певну мету: перший етап – підготовчий – був спрямований на підготовку дітей до формування часових уявлень і розвиток психічних процесів, таких як уява, пам'ять, увага; другий етап методики – формувальний – мав на меті формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку; третій етап методики – закріплювальний – передбачав закріплення здобутих умінь та навичок, які стосуються часових уявлень у дівчаток та хлопчиків. До кожного з етапів було розроблено певні ігрові завдання для формування психічних процесів та часових уявлень.

Після впровадження методики було проведено повторне дослідження, у ході якої отримали певні результати: завдяки методиці «Запам'ятай малюнки» визначено рівень сформованості пам'яті у дівчаток та хлопчиків після проведення методики формування часових уявлень: дуже низький рівень – 2 дитини (3,33%); низький рівень – 6 дітей (10%); середній рівень – 33 дитини (55%); високий рівень – 15 дітей (25%); дуже високий рівень – 4 дитини (6,67%). Також порівняли результати хлопчиків та дівчаток стосовно даної методики.

Підрахувавши результати за усіма діагностичними завданнями, які були розроблені для визначення особливостей формування часових уявлень у молодших школярів визначено середній результат: високий рівень сформованості часових уявлень мають 36,73% молодших школярів; середній рівень сформованості часових уявлень мають 40,31% молодших школярів; низький рівень сформованості часових уявлень мають 22,96% молодших школярів.

Визначено, що розроблена методика формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків мала позитивний вплив на молодших школярів. Дана методика потребує подальшого вдосконалення та розроблення для отримання кращих результатів у ході роботи з дівчатками та хлопчиками молодшого шкільного віку.

Також було сформовано рекомендації щодо особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Висновки.

Після проведення дослідження досягнуто певних висновків:

1. Проаналізувавши та вивчивши наукові положення та розробки щодо основ часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку, а також щодо психолого-педагогічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, зроблено певні висновки. Часові уявлення є необхідною умовою для всебічного та гармонійного розвитку кожної дитини як у дошкільному, так і в молодшому шкільному віці. Час є важливою складовою навчання дітей молодшого шкільного віку, оскільки будь-яка діяльність

пов'язана з поняттями часу. Відомо, що часові уявлення є компонентом просторового розвитку дитини. Дитина повинна навчитися організовувати власний час та обирати правильний темп і ритм для власної діяльності. Формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку – це складний процес, який потребує багато зусиль, адже час є поняття абстрактне.

Визначено, що всебічний розвиток дитини неможливий без формування просторових уявлень, які включають в себе часові уявлення. Серед чинників формування часових уявлень виділено наступні: є певні причини несформованості часових уявлень у дітей, серед яких розподіляють об'єктивні та суб'єктивні; знайомство дитини з часом починається із засвоєння вироблених людиною понять і мір часу; основну роль у розвитку сприйняття часу відіграє дорослий, який виділяє часові відрізки, встановлює їх зв'язок з діяльністю дитини; розвиток уявлень про час може відбуватися двома способами: на уроках і в повсякденному житті; у дітей молодшого шкільного віку можна формувати навички регуляції діяльності в часі тощо.

2. З'ясовано, що найважливішими психолого-педагогічними особливостями дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку є наступні: послаблення егоцентризму, зростання впевненості в собі та почуття відповідальності; акцентується спілкування з однолітками та дорослими, відбувається активний психічний та особистісний розвиток, з'являється відповідний віку психічний нейророзвиток; слабкість довільної уваги та її низька стійкість; мимовільна увага стає більш керованою. Також важливим є те, що формування знань про час відбувається в такій послідовності: у першому класі у дітей формується уявлення про годину і годинник, поняття про періоди доби - ранок, день, вечір, ніч - і часову послідовність - вчора, сьогодні, завтра; у другому класі поняття година і хвилина співвідносяться між собою; у третьому класі діти знайомляться з секундою і століттям; у четвертому класі учні дізнаються про взаємозв'язок між добовим і річним рухом землі. Аналіз психолого-педагогічної літератури стали теоретичним підґрунтям для проведення дослідження особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

3. Було проведено емпіричне дослідження особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Було підібрано психологічні методики для визначення рівня розвитку пам'яті, уваги та самосвідомості у дітей, адже саме рівень сформованості часових уявлень залежить від рівня розвитку психічних процесів. Визначено, що рівень психічних процесів у дітей сформовані переважно на достатньому та високому рівні, але ж кращий рівень розвитку спостерігається все ж таки у дівчаток.

Також було розроблено діагностичні завдання у вигляді гри, а також оцінну шкалу до кожного з діагностичних завдань. Під час проведення дослідження дівчатка та хлопчики залюбки виконували усі завдання, найбільших труднощів діти зазнали при виконанні завдань визначення часу за годинником та записування часу за допомогою ігор. Завдання на

орієнтування у порах року та частинах доби давалися дітям набагато легше і вони показали непогані результати. Також можна сказати теж саме про завдання, які були спрямовані на визначення рівня орієнтування у поняттях вчора, сьогодні та завтра.

Визначено, що у емпіричному дослідженні визначення особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку високий рівень мають 30,23% молодших школярів; середній рівень сформованості часових уявлень мають 42,85% молодших школярів; низький рівень сформованості часових уявлень мають 26,92% молодших школярів. Зроблено висновок, що у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку часові уявлення недостатньо сформовані та знаходяться переважно на середньому та низькому рівнях, тому потребують ефективної та результативної роботи з формування часових уявлень, а також розробки методики формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

4. Для формування часових уявлень було розроблено та проведено методику формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Методика містила у собі три етапи, кожен з яких мав свою певну мету: перший етап – підготовчий – був спрямований на підготовку дітей до формування часових уявлень і розвиток психічних процесів, таких як увага, пам'ять, увага; другий етап методики – формувальний – мав на меті формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку; третій етап методики – закріплювальний – передбачав закріплення здобутих умінь та навичок, які стосуються часових уявлень у дівчаток та хлопчиків. До кожного з етапів розроблено певні ігрові завдання для формування психічних процесів та часових уявлень.

Після проведення методики проведено повторне дослідження, у ході якої отримали певні результати: завдяки методиці «Запам'ятай малюнки» визначено рівень сформованості пам'яті у дівчаток та хлопчиків після проведення методики формування часових уявлень: дуже низький рівень – ніхто з дітей не отримав (0%); низький рівень – 6 дітей (10%); середній рівень – 33 дитини (55%); високий рівень – 16 дітей (26,67%); дуже високий рівень – 5 дітей (8,33%)

Підраховавши результати за усіма діагностичними завданнями, які були розроблені для визначення особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку визначено середній результат: високий рівень сформованості часових уявлень мають 36,73% молодших школярів; середній рівень сформованості часових уявлень мають 40,31% молодших школярів; низький рівень сформованості часових уявлень мають 22,96% молодших школярів.

Зроблено висновок, що розроблена методика формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків мала позитивний вплив на молодших школярів. Дана методика потребує подальшого вдосконалення та розроблення для отримання кращих результатів у ході роботи з дівчатками та хлопчиками молодшого шкільного віку.

5. Сформовано рекомендації щодо особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Стало зрозуміло, що формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку є важливою умовою подальшого успішного навчання у школі та гармонійного розвитку особистості. Проаналізувавши вище зазначені рекомендації щодо формування часових уявлень у дітей молодшого шкільного віку можна зробити висновок, що для ефективності роботи слід використовувати інформаційні технології, а саме: комп'ютери; інтерактивні дошки; ноутбуки; програми для роботи з дітьми шкільного віку; проектори; планшети. Також можна використовувати інформаційні методи роботи: мозковий штурм; вправа «Мікрофон»; робота в групах; робота в парах; коло ідей; рольова гра; імітаційна гра; дискусія; проекти. Варто розуміти, що формування часових уявлень є складним процесом, який довго засвоюється, тому варто кожного заняття закріплювати та автоматизувати знання та навички, які вивчені раніше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белякова С., Левенець Т. Психологічні особливості розвитку уваги у молодших школярів. *Перспективи та інновації науки*. 2022. №10. С. 412-424.
2. Брежнева О. Теорія і практика математичного розвитку дітей 3-6 років у системі дошкільної освіти : Автореферат дисертації. Київ, 2019. 665 с.
3. Бурмистрова Л. Використання методу проєктів для розвитку часових уявлень на прикладі комп'ютерної гри. *Нова українська школа: траєкторія поступу: зб. тез доповідей*. 2021. С.58.
4. Бутузова Л., Хилевич М. Врахування вікових психологічних особливостей молодших школярів в освітніх системах різних країн. *In Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan*. 2022. Pp. 446-455.
5. Вавілова А. Психологічні особливості страхів у молодших школярів. *Збірник наукових праць ККПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. ГС Костюка НАПН України*. 2020. №1. С. 140-144.
6. Вашуленко О. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект. *Початкова школа*. 2011. №1. С. 48-50.
7. Гайдай О. Психологічні особливості творчої уяви молодших школярів. *Науково-педагогічний вісник*. 2021. №22. С. 17-20.
8. Гетьман Т. Психологічні особливості збереження здоров'я молодших школярів. *Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності*. 2017. №1. С. 71-74.
9. Гнатюк О. Психологічні особливості організації навчання молодших школярів в умовах воєнного стану. *Нова українська школа: психологічні проблеми: збірник тез наукових доповідей III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. 2022. С.7-11.

10. Голота Н. Специфіка відображення просторово-часових уявлень дітьми дошкільного віку в зображувальній діяльності. *Педагогічна теорія і практика: збірник наукових праць*. 2017. №1. С. 143-163.
11. Гончаренко А. Особливості розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку. *Моделі життєтворчості у сучасних соціокультурних контекстах*. 2023. №1. С. 33.
12. Гончарук І. Особливості розвитку уявлень у дітей старшого дошкільного віку про час. *Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2022. С. 100-103.
13. Даниленко Г., Голубнича Г. Особливості фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку під час адаптації до навчальної діяльності. *Український журнал дитячої ендокринології*. 2019. №2. С. 39-44.
14. Дмитрук В. Морфофункціональний та особистісний розвиток дітей молодшого шкільного віку. *Оздоровча фізична культура та фізична реабілітація*. 2010. С. 70-74.
15. Дніпрова О. Дослідження уваги хлопчиків та дівчат молодшого шкільного віку. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2015. № 2. С. 91–96.
16. Друзь В., Артем'єва Г., Нечитайло М. Особливості індивідуального фізичного розвитку дітей дошкільного віку. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2014. №6. С. 41-46.
17. Дубравська Н. Розвиток уяви і фантазії дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць*. 2015. С. 209-211.
18. Дуткевич-Іванська Ю., Русин Л., Сабадош М. Особливості фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку. *Україна. Здоров'я нації*. 2022. №1. С. 46-50.

19. Єфіменко О. Вікові особливості молодших школярів. URL: <https://naurok.com.ua/vikovi-osoblivosti-molodshih-shkolyariv-195112.html> (Дата звернення: 10.10.2023).
20. Жигайло О., Кожан-Шелепило Г. Формування часових уявлень учнів початкових класів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. №5. С. 190-196.
21. Заїка О., Никоненко О. Вплив стилів сімейного виховання на емоційну сферу дітей в період кризи трьох років. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей V Міжнародної конференції (Київ, 7 грудня 2023 р.)*. Київ: Університет «КРОК», 2023. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2023/paper/view/1880> (дата звернення: 10.10.2023).
22. Карпів І., Мельничук Л. Уявлення про час як складова розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти України у контексті євроінтеграційних процесів : зб. тез виступів учасників II Всеукр. наук.-практ.конф.* 2019. С. 239-242.
23. Клочан М. Особливості розвитку і формування пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Соціально-психологічні технології розвитку особистості*. 2023. С. 217-222.
24. Ковальчук В. Формування часових уявлень в учнів початкових класів: метод. посіб. Дрогобич: Коло, 2008. 51 с.
25. Костюкова І. Розвиток понятійного мислення в дітей молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми порівняльної педагогіки та історії педагогіки*. 2015. С. 227-231.
26. Красова І. Вікові особливості фізичного стану молодших школярів. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2018. №1. С. 164-168.
27. Кухарик Ю. Розвиток пам'яті в молодшому шкільному віці. *Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти*. Частина 2. 2021. С. 32-33.

28. Куцюруба А. Сучасні підходи до формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку. *Освіта і наука*. 2021. С. 1-2.
29. Листопад Н. Вивчення величин у 1 класі на засадах компетентнісного підходу. *Початкова освіта*. 2018. С. 99-101.
30. Листопад Н. Формування у молодших школярів уявлень про час. *Початкова школа*. 2017. №7. С. 20-25.
31. Ніколюк Т. Особливості психічного розвитку молодшого шкільного віку. На Урок. URL: <https://naurok.com.ua/osoblivosti-psihichnogo-rozvitku-molodshogo-shkilnogo-viku-352836.html> (дата звернення: 10.10.2023).
32. Норинчак Т. Формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про час в процесі занять на повітрі. *Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2022. С. 83-85.
33. Осипчук О. Особливості реагування молодших школярів на пред'явлені моральні вимоги. *Організаційний комітет: Постоловський Руслан Михайлович–кандидат історичних наук*. 2017. С. 110-111.
34. Пасічник Н. Особливості взаємозв'язку образного і понятійного мислення у дітей молодшого шкільного віку: Автореферат дисертації. Київ, 2015. 24 с.
35. Пачковський В. Формування уявлень про час та часові відношення дітей старшого дошкільного віку. URL: <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-formuvanna-uavlen-pro-cas-i-casovi-vidnosenna-u-ditej-starsogo-doskilnogo-viku-493990.html> (дата звернення: 10.10.2023).
36. Петрик М. Вікові особливості молодших школярів, як передумова бережливого ставлення до природи. *Друкується за рішенням вченої ради Бердянського державного педагогічного університету*. 2017. С. 144-145.
37. Підборський Ю. Педагогічні особливості розвитку мовлення молодших школярів. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2015. № 1. С. 124–128.

38. Прахова Т. Загальні закономірності розвитку пам'яті в учнів молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. № 8. С. 79–82.

39. Прокоф'єва Л. Особливості розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці. *Сучасна психологія: проблеми та перспективи*. №5. 2022. С. 99-104.

40. Пророк Н., Чекстере О., Гнатюк О. Особливості соціального розвитку дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану. *Журнал сучасної психології*. 2023. С. 53-62.

41. Просторова орієнтація – запорука успішного навчання. Початкова школа №44 Полтавської міської ради. URL: <http://lebidka.com.ua/news/a-312.html> (дата звернення: 10.10.2023).

42. Психічний розвиток дітей молодшого шкільного віку. URL: <http://sanschool11.org.ua/wp-content/uploads/2013/11/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9-%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%88%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B2%D1%96%D0%BA%D1%83.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).

43. Пустовіт І. Формування часових уявлень у дітей дошкільного віку. *Рекомендовано кафедрою дошкільної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2020. С. 136-139.

44. Сасенко М. Теоретичні основи формування часових уявлень у дітей молодшого шкільного віку. *Наукова думка сучасності і майбутнього*. 2018. С. 45-47.

45. Секрети часу. Навчально-методичний посібник. URL: <https://dnz6.edu.vn.ua/dosyagnennya-zakladu/446-2019-11-08-08-30-56.html> (дата звернення: 10.10.2023).
46. Система роботи по формуванню просторового орієнтування у дітей. URL: http://osvita-mvk.if.ua/content&content_id=2106. (дата звернення: 10.10.2023).
47. Сухопара І. Вікові особливості молодших школярів у контексті розвитку емоційного інтелекту. *Наукові записки*. 2020. №62. С. 225-229.
48. Тарасевич О. Психологічні особливості розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Ministry of education and science of Ukraine*. 2017. С. 120-123.
49. Тарасова В. Особливості формування сприйняття почасових уявлень у дітей із порушенням інтелектуального розвитку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. № 1 (349). Ч. II. 2022. С. 240-249.
50. Тіназова А. Особливості формування просторових уявлень у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення. Магістерські студії. Альманах. Херсон: ХДУ, 2022. № 22. С. 245-247. .
51. Ткаченко А. Розвиток просторового уявлення на уроках математики учнів 3-4 класів засобами інтерактивних технологій. *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи*. Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції. 2022.
52. Третяк Т. Психологічні особливості мисленнєвої діяльності школярів. *Актуальні проблеми психології: Психологія творчості*. 2017. №1. С. 312-323.
53. Тріпадуш Д. Формування уявлень про час. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/naochnyi-posibnyk-formuvannia-uiavlen-pro-chas-612084.html> (дата звернення: 10.02.2024).

54. Фрадинська А. Психологічні особливості розвитку особистості молодшого школяра. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна*. №1. 2014. С. 125–128.
55. Хомич І. Вікові особливості прояву особистісних характеристик молодших школярів. *Психологія: реальність і перспективи*. 2020. №14. С. 221-225.
56. Цюсь Т. Розвиток почуттів в учнів молодшого шкільного віку. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/rozwitok-pocuttiv-v-ucniv-molodsogo-skilnogo-viku-219356.html> (дата звернення: 10.10.2023).
57. Чапюк Ю. Молодший шкільний вік як сензитивний період щодо розвитку творчого мислення: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: Європейський і національний вимір*. №1 (1). 2016. С. 3-5.
58. Чернецька О. Формування просторових уявлень молодших школярів у процесі організації навчання в Новій українській школі. *Компетентнісне спрямування дошкільної та початкової освіти в умовах Нової української школи*. 2020. С. 106-111.
59. Шаран О., Шаран В., Собко А. Особливості формування часових уявлень у дітей дошкільного віку. *Молодь і ринок*. 2020. №2. С. 27-31.
60. Шевцова Г. Молодший шкільний вік як предмет психолого-педагогічних досліджень: традиції та інновації. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. №68. С. 134 – 138.
61. Шквир О. Критичне мислення молодших школярів: сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019. №4. С. 27-32.
62. Шпак М. Вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. №68. С. 71-74.
63. Шульга Г. Психологічні особливості формування просторових уявлень в учнів початкової школи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2013. №39. С. 345-349.

64. Юрим Я. Психологічні особливості розвитку когнітивної сфери молодших школярів. *Соціальний-гуманітарний вісник*. №36. 2018. С. 39-41.
65. Якимовська К. Використання логіко-математичних ігор на уроках математики у початковій школі. *Наукові дослідження та інновації в галузі суспільно-гуманітарних наук*. 2021. С. 378-379.
66. Яновська Т. Особливості творчої уяви дітей молодшого шкільного віку. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 581–584.
67. Яновська Т. Психологічні особливості наочно-образного мислення молодших школярів. *Молодий вчений*. 2020. № 4. С. 107–110.
68. Gainutdinovna A., Zhamshidovna A. Features of the formation of speech culture of younger schoolchildren. *In Conference Zone*. 2023. PP. 244-250.
69. Kabanova-Weller Y. Formation of space perception and spatial concepts in children. *The Central Nervous System and Behavior: Translations from the Russian Medical Literature*. 1960. PP. 295.
70. Springer D. Development in young children of an understanding of time and the clock. *The Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology*. 1952. №80. PP. 83-96.
71. Thornton S., Vukelich R. Effects of children's understanding of time concepts on historical understanding. *Theory & Research in Social Education*. 1988. № 16. PP. 69-82.